

Lila

Van Marilynne Robinson verschenen eveneens bij De Arbeiderspers:

Een huishouden

Gilead

Thuis

Marilynne
Robinson

Lila

Roman

Vertaald door Janine van der Kooij

Uitgeverij De Arbeiderspers
Amsterdam · Antwerpen

Copyright © 2014 Marilynne Robinson
Copyright Nederlandse vertaling © 2015 Janine van der Kooij/
BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam
Oorspronkelijke titel: *Lila*
Oorspronkelijke uitgave: Farrar, Straus and Giroux, New York

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam. *No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from BV Uitgeverij De Arbeiderspers, Amsterdam.*

Omslagontwerp: Steven van der Gaauw
Omslagillustratie: Edvard Munch, *Lady in Black* (ca. 1892).
Collectie National Gallery of Denmark, Kopenhagen/© SMK Photo

ISBN 978 90 295 3874 9 / NUR 302

www.arbeiderspers.nl

Voor Iowa

Het kind stond daar maar in het donker op de veranda met de armen om zich heen geslagen tegen de kou. Ze had geen tranen over en viel bijna in slaap. Schreeuwen kon ze niet meer. Ze hoorden haar toch niet, of misschien hoorden ze haar wel en dat zou alles alleen maar erger maken. Iemand had geroepen: Zorg dat dat wicht haar kop houdt of anders doe ik het! En toen had een ander haar aan haar arm onder tafel uit getrokken, de veranda op geduwd en de deur dichtgedaan. De katten verdwenen onder het huis. Ze lieten haar niet meer bij zich in de buurt komen omdat ze ze soms aan hun staart optilde. Haar armen zaten vol krassen en die krassen deden pijn. Ze was onder het huis gekropen om de katten te zoeken, maar zelfs als ze er eentje wist te pakken worstelde het diertje steeds harder naarmate ze hem steviger tegen zich aan drukte. Hij beet haar en ze liet hem los. Waarom blijf je op de hordeur bonken? Als je zo doet wil niemand je in de buurt hebben. Toen ging de deur weer dicht en na een poosje werd het avond. De mensen binnen ruzieden tot ze stilvielen, en daarna was het lang nacht. Ze was bang onder het huis, en bang op de veranda, maar als ze in de buurt van de deur bleef ging hij misschien wel open. Een maan staarde haar recht aan en in de bossen waren allerlei geluiden te horen. Toch sliep ze bijna toen Doll het paadje op kwam lopen en haar daar als een hoopje ellende aantrof. Doll nam haar in haar armen en wikkelde haar in haar omslagdoek. Toen zei ze: 'We kunnen nergens heen, dus waar zullen we eens heen gaan?'

Het kind had aan niemand ter wereld een grotere hekel dan aan Doll. Die begon altijd of haar gezicht met een natte lap te schrob-

ben of ze stortte zich met een kapotte kam op haar haren om te proberen de klitten eruit te krijgen. Doll sliep de meeste nachten in het huis en misschien betaalde ze daarvoor door de boel een beetje aan te vegen. Ze was de enige die dat deed en ze liep de hele tijd te schelden als ze ermee bezig was. 'Alsof het verdorie ook maar enige zin heeft', en dan zei er altijd wel iemand: 'Laat het dan verdorie ook.' Er sliepen mensen zo op de kale vloer, in een kluwen van dekens en jutezakken. Maar dat kon elke dag weer anders zijn.

Als het kind onder tafel bleef zitten vergaten ze haar meestal wel. De tafel was in een hoek geschoven en niemand nam de moeite zich voorover te buigen en haar eronder vandaan te trekken, als ze zich koest hield. Wanneer Doll 's avonds binnenkwam knielde ze om die omslagdoek over haar heen te draperen, al ging ze ook weer zo vroeg in de ochtend weg dat het kind de doek van zich af voelde glijden en het kouder had omdat de warmte ervan verdwenen was. Dan bewoog ze even en mopperde. Maar als ze wakker werd wachtte er altijd scheepsbeschuit, een appel of iets dergelijks en een kroes water op haar. Zo lag er op een dag een soort speeltje. Het was niet meer dan een paardenkastanje met wat stof eromheen dat met een touwtje vastgebonden was. Aan weerszijden en aan de onderkant zaten twee knopen, als handen en voeten. Het kind fluisterde ertegen en sliep met het ding onder haar truitje.

Lila sprak nooit met iemand over die tijd. Ze wist dat het een erg droevige indruk zou maken en zo was het niet, niet echt. Doll had haar in haar armen genomen en de omslagdoek om haar heen geslagen. 'Stil nu maar,' zei ze. 'Straks maak je iedereen nog wakker.' Ze zette het kind op haar heup en droeg haar het donkere huis in, waarbij ze zo voorzichtig, zo zachtjes mogelijk deed. Ze vond de bundel die ze in haar hoek bewaarde en toen gingen ze weer naar buiten, de kille duisternis in, de treden af naar beneden. Het huis stonk naar slaap en de nacht was winderig, vol bomengeluiden. De maan was verdwenen en er viel een zacht regentje, niet meer dan een tinteling op de huid. Het kind was vier of vijf en had lange benen. De omslagdoek bleef niet over haar hele lijf zitten, dus wreef Doll met haar grote, ruwe hand over haar benen en veeg-

de het vocht van haar wangen en haar haren. Ze fluisterde: 'Geen idee wat ik eigenlijk aan het doen ben. Nooit over nagedacht. Nou ja, misschien ook wel. Ik weet het niet. Hm, waarschijnlijk wel. Dit is er in elk geval niet de nacht voor.' Ze trok haar schort op om de benen van het kind te bedekken en droeg haar tot voorbij de open plek. De deur had open kunnen gaan en een vrouw had hun na kunnen roepen: 'Waar ga je met dat kind heen?' om na een minuut de deur weer te sluiten alsof ze gedaan had wat fatsoenshalve van haar verwacht kon worden. 'Nou,' fluisterde Doll, 'we moeten maar even kijken.'

De weg was niet veel meer dan een pad, maar Doll was er zo vaak in het donker overheen gelopen dat ze over de wortels en om de kuilen heen stapte zonder één keer stil te houden of te struikelen. Ze kon snel lopen als er nergens licht te bekennen was. En ze was zo sterk dat zelfs een ongemakkelijke last als een langbenig kind half in slaap in haar armen kon rusten. Lila wist dat het niet geweest kon zijn zoals ze zich herinnerde, alsof ze door de wind meegevoerd werd. Er waren armen om haar heen om haar te laten weten dat ze veilig was en er klonk gefluister in haar oor om haar te laten weten dat ze zich niet eenzaam moest voelen. Het gefluister zei: 'Ik moet een plek vinden waar ik je neer kan zetten. Ik moet een droge plek vinden.' En toen gingen ze op de grond zitten, op de dennennaalden, Doll met haar rug tegen een boom. Het kind krulde zich op in haar schoot, tegen haar borst en hoorde het kloppen van haar hart, voelde het. Het regende hard. Soms spatten er grote druppels op hen neer. Doll zei: 'Ik had moeten weten dat het ging regenen. Nou heb je koorts gekregen.' Maar het kind lag alleen maar tegen haar aan en hoopte dat ze kon blijven waar ze was, hoopte dat het nooit op zou houden met regenen. Doll was misschien wel de eenzaamste vrouw ter wereld en zij het eenzaamste kind, en daar waren ze dan met zijn tweeën en hielden elkaar warm in de regen.

Toen het droog was kwam Doll moeizaam overeind met het kind in haar armen en plooidde de omslagdoek zo goed als ze kon om haar heen. Ze zei: 'Ik weet een plek.' Het hoofdje van het kind

viel steeds naar achter en Doll hees haar elke keer weer rechtop, terwijl ze ervoor probeerde te zorgen dat de omslagdoek op zijn plek bleef zitten. 'We zijn er bijna.'

Het was net zo'n klein huis, met een veranda en een kale, verweerde deur. Een oude zwarte hond kwam overeind, eerst op zijn voor- en toen op zijn achterpoten. Hij blafte, waarop een ouwe vrouw de deur opendeed. Ze zei: 'Er is hier geen werk voor je, Doll. We hebben niks extra.'

Doll ging op de veranda zitten. 'Ik wou alleen even rusten.'

'Wat heb je daar bij je? Waar heb je dat kind vandaan?'

'Gaaf je niks aan.'

'Ik zou haar maar liever terugbrengen als ik jou was.'

'Misschien, al denk ik niet dat ik dat doe.'

'Geef haar dan in elk geval wat te eten.'

Doll zweeg.

De ouwe vrouw ging het huis in en kwam terug met een stuk maïsbrood. Ze zei: 'Ik stond op het punt te gaan melken. Ga maar naar binnen, zodat ze in elk geval uit de kou is.'

Doll stond met haar bij de kachel, die nog een beetje warm was van de erin opgetaste gloeiende sintels. Ze fluisterde: 'Stil nou maar. Ik heb hier iets voor je. Dat moet je opeten.' Maar het kind kon niet overeind komen, kon niet voorkomen dat haar hoofd steeds achterover kiepte. En dus knielde Doll met haar op de vloer zodat ze haar handen vrij had en ze plukte kleine bolletjes van het maïsbrood. Die stopte ze in de mond van het kind, het ene na het andere. 'Je moet slikken.'

De ouwe vrouw kwam terug met een emmer melk. 'Nog warm van de koe,' zei ze. 'Iets beters is er niet voor een kind.' Die sterke, grasachtige geur van rauwe melk in een tinnen kroes. Doll liet haar er kleine slokjes van nemen waarbij ze haar hoofd in de kromming van haar arm hield.

'Ze heeft in elk geval iets in haar maag, als ze erin slaagt het binnen te houden. Nu zal ik wat hout op het vuur leggen en dan kunnen we haar een beetje wassen.'

Toen het wat warmer was in de kamer en het water in de ke-

tel ook op temperatuur was gekomen, hield de ouwe vrouw haar vast terwijl ze daar in een wit bad op de vloer bij de kachel stond. Doll waste haar met een lap en wat zeep van top tot teen, boende wat steviger waar de katten haar gekrabd hadden, bij de vlooiën en muggenbeten waar ze zichzelf gekrabd had en daar waar ze altijd op haar hand beet. Het water in het bad werd zo vuil dat ze het naar buiten smeten en opnieuw begonnen. Haar hele lichaam rilde van de kou en de steken. 'Neten,' zei de ouwe vrouw. 'We moeten haar haren afknippen.' Ze pakte een scheermes en begon het klittende haar zo dicht bij de schedel van het kind af te scheeren als ze maar durfde – 'Ik heb hier een mes. Laat haar maar liever niet bewegen.' Toen zeepten ze haar hoofd in en schrobden er hard overheen. Het water en sop dropen in haar ogen en ze worstelde en schreeuwde zo hard als ze kon. Ze liet hun weten dat ze allebei naar de hel konden lopen. De ouwe vrouw zei: 'Daar moet je het een keer met haar over hebben.'

Doll veegde met de zoom van haar schort de zeep en de tranen van het gezicht van het kind. 'Ik heb nooit de moed gehad om haar op haar donder te geven. Dit zijn zo'n beetje de enige woorden die ik haar ooit heb horen zeggen.' Ze maakten een paar jurkjes voor haar van meelzakken waar ze gaten in knipten voor haar hoofd en armen. Ze waren eerst nog stijf en roken alsof ze in een kist of kast hadden gelegen. De jurkjes waren bezaaid met bloemetjes, net als Dolls schort.

Het leek één lange nacht, maar het moeten in werkelijkheid een week, twee weken geweest zijn, waarin ze op Dolls schoot heen en weer gewiegd werd terwijl de ouwe vrouw zich om hen heen liep op te winden.

'Je hebt zeker nog niet genoeg sores. Een kind ontvoeren dat toch doodgaat.'

'Ik laat haar niet doodgaan.'

'O, en wanneer heb jij het voor laatst ergens over voor het zegen gehad?'

'Als ik haar gelaten had waar ze was, was ze zeker doodgegaan.'

'Nou, dat zien haar ouders misschien heel anders. Weten ze dat

je haar meegenomen hebt? Wat ga je zeggen als ze haar komen zoeken? Dat ze ergens in de bossen begraven ligt? Bij het aardappelveldje? Heb ik nog niet genoeg problemen?’

Doll zei: ‘Er komt niemand zoeken.’

‘Daar heb je vast gelijk in. Ik heb nog nooit zo’n spichtig wicht gezien.’ Maar ondertussen stond ze wel in een pan met grutten en melasse te roeren. Doll gaf het kind er een lepel of twee van, wiegde haar nog wat en gaf haar nog een lepel. Ze wiegde en voerde haar de hele nacht lang en doezelde weg met haar wang tegen het hete voorhoofd van het kind.

De ouwe vrouw stond nu en dan op om wat hout in de kachel te doen. ‘Houdt ze het binnen?’

‘Het meeste.’

‘Heeft ze wat water gedronken?’

‘Beetje.’

Toen de ouwe vrouw weer wegging fluisterde Doll tegen haar: ‘Je gaat niet dood, hoor je. Dat ik me voor niks zo druk gemaakt heb. Je gaat niet dood.’ En toen, zodat het kind het maar net kon horen: ‘Je gaat dood als het moet. Dat weet ik. Maar ik heb je uit de regen gehaald, hè? En we hebben het lekker warm hier, hè?’

Na een tijdje begon de ouwe vrouw weer: ‘Leg haar maar in mijn bed. Ik denk dat ik vannacht ook geen oog dichtdoe.’

‘Ik moet zorgen dat ze goed kan ademen.’

‘Laat mij dan met haar zitten.’

‘Ze klampt zich aan mij vast.’

‘Toe dan maar.’ De ouwe vrouw pakte de deken van haar bed en spreidde die over hen uit.

Het kind kon Dolls hart horen kloppen en ze voelde het rijzen en dalen van haar ademhaling. Het was te warm en ze merkte dat ze de deken, en die armen, weg wilde duwen terwijl ze zich tegelijkertijd met de hare om Dolls hals vastklampte.

Wekenlang bleven ze bij die ouwe vrouw, misschien wel een maand. Het was nu heet en vochtig ’s ochtends als Doll haar meenam naar buiten. Ze hield haar bij de hand omdat haar benen nog niet sterk genoeg waren. Ze liep met haar de voortuin rond, die

koel aanvoelde onder haar blote voeten, en even zacht was als klei. De hond lag met zijn snuit op zijn poten in de zon en besteedde geen aandacht aan hen. Ze raakte de warme borstelige vacht op zijn rug aan en daarna rook haar hand helemaal vies. Kippen paradeerden scharrelend en pikkend rond over het erf. Doll had meegeholpen de tuin aan te leggen. Hoe had ze dat gedaan, als het kind het idee had dat ze al die tijd door iemand vastgehouden was? Maar de peentjes waren opgekomen. Doll trok er eentje uit, niet groter dan een strootje. 'Hij is zo zacht als een veertje,' zei ze en ze raakte met het groene twijgje de wang van het kind aan. Met haar vingers veegde ze de modder van het peentje. 'Hier. Je kunt het eten.'

Het kind had pijn in haar keel omdat ze wilde zeggen: 'Ik denk dat ik mijn lappenpop daar in huis heb laten liggen. Dat denk ik.' Ze wist precies waar, onder de tafel in de hoek helemaal aan de andere kant van de kamer. Hij leunde tegen de tafelpoot alsof hij zat. Ze zou zo naar binnen kunnen rennen, hem pakken en weer wegrekken. Niemand hoefde haar te zien. Maar als ze terugkwam zou Doll misschien niet meer hier zijn en ze had trouwens ook geen idee waar dat huis lag. Ze dacht aan de bossen. Het was maar een oude lappenpop die helemaal vies was van haar hand omdat ze hem bijna altijd bij zich had gehad. Maar ze hadden haar op de veranda gezet voor ze hem had kunnen pakken en de katten lieten niet toe dat ze ze aanraakte en toen kwam Doll. Ze had geen idee gehad dat ze weg zouden gaan, dat had ze helemaal niet begrepen. En dus had ze hem laten liggen waar hij lag. Maar dat was nooit haar bedoeling geweest.

Doll nam de hand van het kind weg van haar mond. 'Je moet jezelf niet zo bijten. Dat heb ik je al honderd keer verteld.' Ze hadden een keer mosterd op haar hand gedaan, en azijn, maar dat had ze eraf gelikt omdat het zo prikte. Ze bonden een lap om haar hand en als ze daarop sabbelde, kwam het bloed opzetten en kleurde de lap roze. 'Je kunt me helpen met wieden. Dan heb je wat te doen met die hand.' En toen waren ze gewoon stil daar in de zon. Ze knielden naast elkaar met de geur van aarde in hun

neus en trokken alle sprietjes uit de grond die geen peentjes waren maar kleine ronde blaadjes met witte worteltjes.

De ouwe vrouw kwam naar buiten om naar hen te kijken. 'Ze heeft helemaal geen kleur. Pas op dat ze niet verbrandt. Dan begint ze weer te krabben.' Ze stak haar hand uit naar het kind. 'Ik heb zitten denken aan Lila. Ik had een zus die Lila heette. Geef haar een mooie naam en ze wordt misschien wel een mooie meid.'

'Misschien,' zei Doll. 'Het doet er niet toe.'

Maar de zoon van de ouwe vrouw kwam thuis met een echtgenote. Toen was er daar niet genoeg werk meer voor Doll en dus konden ze niet langer blijven. De ouwe vrouw pakte zoveel spullen in als Doll maar kon dragen met het kind erbij, dat nog niet sterk genoeg was om erg ver te lopen. Haar zoon wees hen hoe ze bij de doorgaande weg moesten komen en dat was dan dat. Een paar dagen later troffen ze Doane en Marcelle. Misschien dat Doll naar hen op zoek was gegaan. Ze zeiden dat Doane een goede naam had. Hij was eerlijk en als je hem inhuurde kon je ervan op aan dat hij waar voor zijn geld zou leveren. Natuurlijk was er niet alleen Doane. Je had ook Arthur met zijn twee jongens, en Em en haar dochter Mellie, en Marcelle. Zij was Doanes vrouw. Ze waren een echtpaar.

Een hele tijdlang wist Lila niet dat woorden letters hadden of dat er nog andere namen waren voor de seizoenen dan planten en hooien. Loop zuidwaarts voor het weer uit, loop noordwaarts om op tijd te zijn voor de oogst. Ze woonden in de Verenigde Staten van Amerika. Met dat laatste kwam ze thuis van school. Doll zei: 'Tja, ze moesten het beestje een naam geven, denk ik.'

Op een keer vroeg Lila aan de dominee hoe je Doane spelde. Wat had hij gedacht dat ze bedoelde? Dan? Deen? Of misschien zelfs dwing? Ze sprak niet altijd even duidelijk, wist ze. Hij was er nooit zeker van wat ze nu wel of niet wist en als hij verkeerd gokte leed hij daaronder om haar.

Hij zweeg even en lachte toen. 'Zou je dat in een zin kunnen gebruiken?'

'Er was eens een man die zich Doane noemde. Ik kende hem lang geleden.'

'Ja. Ik begrijp het,' zei hij. 'Ik heb ooit een Sloane gekend. S-L-O-A-N-E.' Ook al was hij oud, de dominee bloosde nog altijd wel eens. 'Dus het kan hetzelfde zijn. Met een D.'

'Toen ik klein was. Ik zat pas geleden over vroeger na te denken.' Ze zou hem nooit zoveel verteld hebben als ze niet had gezien dat de man roder werd toen ze zei dat ze in het verleden een man gekend had.

Hij knikte. 'Ik begrijp het.' De dominee vroeg haar niet één keer naar vroeger. Hij leek zichzelf niet toe te staan benieuwd te zijn naar waar ze geweest was, hoe ze al die jaren doorgebracht had vóór ze druipend van de regen de kerk in gelopen was. Doane zei altijd dat kerken alleen maar uit waren op je geld, zodat ze er allemaal uit de buurt bleven, ze liepen er zo aan voorbij alsof ze slimmer waren dan andere mensen. Alsof ze geld hadden dat de kerken konden willen hebben. Maar het regende hard die dag en het was een zondag, zodat er geen andere deuropening voor haar was om door naar binnen te gaan. De kaarsen verrasten haar. Misschien dat het allemaal zo mooi leek omdat ze een paar maaltijden overgeslagen had. Dan worden de dingen soms helderder. Ze worden helderder en staan tegelijk verder van je af. Alsof je, wanneer je je hand uitstak, glas zou voelen. Ze keek naar hem en vergat dat ze in één ruimte met hem samen was en dat hij zou zien dat ze naar hem keek. Hij doopte twee baby's die ochtend. Het was een grote, zilverachtige, ouwe man en hij nam elk van de twee kleine baby's zo voorzichtig in zijn armen als hij kon. Eéntje droeg een witte jurk die helemaal over zijn arm heen viel en toen het een beetje hilde vanwege het water dat hij op zijn voorhoofdje deed, zei hij: 'Ik wed dat je de eerste keer dat je geboren werd ook hilde. Dat betekent dat je leeft.' En de gedachte kwam bij haar op dat ze een tweede keer geboren was, op de nacht dat Doll haar op de veranda opgepakt had, de doek om haar

heen geslagen had en haar meegenomen had door de regen. Ze is niet je moeder, dat zie ik wel.

Het leek wel of het meisje alles wist. Mellie. Ze kon achteroverbuigen, net zolang tot haar handen plat op de grond lagen. Ze kon radslagen maken. Ze zei: 'Ik weet dat die vrouw je moeder niet is. Ze zegt dingen tegen je die je moeder al lang geleden tegen je gezegd zou hebben. Hou op met dat gesabbel op je hand? Alsof je een baby bent? Je bent een wees, denk ik.' Ze zei: 'Ik heb wel es eerder een wees gekend. Ze had net zulke stakerige beentjes als jij. Ze kon ook niet praten en daarom was ze denk ik een wees. Ze was niet helemaal goed gelukt.'

Mellie was nieuwsgierig naar hen, ook al waren de anderen dat niet. Ze liet zich wat terugzakken om naast hen te kunnen lopen. Ze bracht haar gezicht tot vlak bij dat van het kind om het aan te staren. 'Ze heeft die zweer op haar voet. Om te beginnen. Daar moet je paardenbloemmelk op doen. Hier heb ik wat. Ik wed dat ik haar zou kunnen dragen. Echt waar.' Ze zat vaak op een paardenbloem te kauwen, het gele gedeelte, of op rode klaver. Ze was mooi bruin en had sproetjes. Haar haren, zelfs haar wenkbrauwen en wimpers waren bijna wit van de zon. 'Ik heb een hekel aan deze ouwe overall. De jongens zijn eruit gegroeid en nu draag ik hem. Hij hangt van de lappen aan elkaar. Doane zegt dat ze beter zijn om in te werken. Ik heb een jurk. Mijn ma gaat de zoom uitleggen.' En weg was ze weer, lopend op haar handen.

Doll zei: 'Ze vindt het leuk om te plagen. Trek het je niet aan.'

Lila praatte toen niet. Doll zei: 'Ze kan het wel. Ze wil het alleen niet.' Het kwam voor een deel omdat Doll haar alles gaf wat ze nodig had. Ze maakte haar nog altijd af en toe 's nachts wakker om haar wat koude pap te voeren. En Lila had zelfs nooit geweten dat er zoiets als vloeken bestond tot die ouwe vrouw haar dat verteld had. Het betekende 'laat me met rust'. Op een dag zei ze tegen de ouwe vrouw dat ze haar naar de hel wenste met een gebroken rug bovendien, en toen had de ouwe vrouw haar met een zwaai opgepakt en een klap gegeven. 'Hou es op met dat gevloek.' Ze was weggelopen en teruggekomen met een flesje medi-

cijn voor de zweer op de voet van het kind die maar niet wou genezen. Het deed pijn toen ze het erop deed maar het kwetste haar dat het kind haar dat kwalijk nam. Lila wist niet waar ze zich kon verstoppen dus liep ze naar een hoek en rolde zich daar op tot een balletje, zo klein als ze maar kon. De ogen hield ze stevig toegeknepen. De ouwe vrouw zei: 'Ach lieve hemel! Doll, kom hierheen! Ze ligt weer in de hoek. Heb je ooit zo'n kind gezien!'

Doll kwam naar binnen en knielde bij haar neer. Ze rook naar zweet en zon en ze tilde haar op schoot. Ze fluisterde: 'Wat zit je nou weer op die hand te bijten als een baby!' De ouwe vrouw kwam de omslagdoek brengen en Doll wikkelde hem om haar heen. En de ouwe vrouw zei: 'Ze is jouw kind, Doll. Ik kan niks met haar aanvangen.'

Ze hadden het er nooit over, in al die jaren, niet met één woord. Niet over het huis waar Doll haar uit ontvoerd had, niet over de ouwe vrouw die hen opgenomen had. De doek hielden ze wel, net zolang tot hij zo versleten was dat hij zacht als spinrag was geworden. Maar ze voelde de siddering van het geheim elke keer als ze Dolls hand pakte. Doll gaf een zacht kneepje in de hare wanneer ze zich uitgeput in de kromming van Dolls lichaam nestelde met haar arm bij wijze van kussen onder haar hoofd en de omslagdoek over haar heen gespreid. Jaren nadat ze een gewoon kind geworden was, fluisterde Doll in haar oor als ze met mensen te maken kregen: 'Geen gevloek!' en dan lachten ze samen en genoten ze van hun geheim. Ze hadden het zelfs nooit over de nachten dat ze buiten de lichtkring van Doanes vuur lagen te slapen of de dagen dat ze op een afstandje achter Doanes mensen aan gingen alsof het puur toeval was dat ze over dezelfde weg liepen.

Ze konden op zichzelf blijven omdat ze een zak maïsmeel hadden en een kleine pan om het in te koken. Elke avond maakte Doll een vuurtje. Onder het lopen was ze altijd op zoek naar dingen die ze konden eten. Ze ving een konijn in haar schort en doodde het met een steen. Die avond maakte ze het klaar met een bosje papegaaienkruid. Ze vond een nestje met vogeleieren. Ze vond cichorei en roosterde de wortels, die geneeskrachtig waren, zei ze, en je

van je buikpijn afhielpen. Toen pakte ze eindelijk op een ochtend het kind op, liep achter Doanes mensen aan een veldje met jonge maïs in en begon het onkruid te wieden tussen de rijen waar de schoffels niet konden komen, en ze zeiden er niets van. Het kind bleef aldoor naast haar, haar bij haar rok vasthoudend. Toen Marcelle aan kwam lopen met een emmer vol bronwater voor de anderen, kwam ze er ook mee naar hen toe. Doll bedankte haar en hield de kroes tegen de lippen van het kind. Toen veegde ze haar hand droog aan haar jurk, doopte haar vingers in de kroes om ze nat te maken en waste het stof van het gezicht van het kind. Koude waterdruppels liepen over haar kin en hals zo haar vochtige jurk in, en ze lachte. Doll zei verrast: 'Moet je jezelf nou eens horen!'

Marcelle stond naar hen te kijken terwijl ze wachtte tot ze de kroes terugkreeg. 'Ze is zeker een tijdje niet lekker geweest?'

Doll knikte. 'Ze was niet lekker, klopt.'

'Ze mag wel in de wagen meerijden. Je hebt een hoop te dragen zo.'

'Ik houd haar bij me.'

'Leg je beddengoed dan in de wagen.'

Doll meldde zich niet, maar de volgende ochtend, toen ze alles ingepakt had, kwam Doane langs. Hij pakte de bundel op, legde hem in de wagenbak en zei: 'We hebben wat piepers in de as liggen, m'vrouw. Als u zin heeft om mee te eten?'

En daarna hoorden Doll en zij ook bij Doanes mensen, meestal dan, zolang de tijden nog goed waren. Dat moet, als je vanaf de Crisis terugtelt, een jaar of acht geweest zijn, het jaar dat Doll haar naar school liet gaan niet meegerekend. Hun eigen crisis begon toen de muilezel stierf, twee jaar of zo voordat ook alle anderen steeds armer begon te worden en er een nieuwe, nare, wind begon te waaien. Het leek alsof precies op dat moment de hele wereld veranderde, met de muilezel als eerste slachtoffer. De wagen was nu nutteloos geworden; ze konden hem zelfs niet verkopen en moesten de meeste spullen die ze hadden achterlaten. Het arme dier stierf op een eenzaam weggetje, waar ze om te begin-

nen al nooit geweest zouden zijn als hij ook maar enig blijk had gegeven van wat hem zou overkomen. Hij zakte gewoon op zijn knieën en viel op zijn zij toen Arthur aan het proberen was hem weer terug in het spoor te krijgen.

Lila hoorde over de Crisis jaren nadat die had plaatsgevonden en ze had geen idee wat het was, zelfs niet toen ze wist hoe ze het moest noemen. Maar het leek er wel op dat ze het de juiste naam gegeven hadden. Het was als een van die stormen. Je slaapt er misschien wel doorheen maar als je dan 's ochtends opstaat is alles kapot of verdwenen. De meeste boeren die Doane en Marcelle kenden verkochten hun boeltje en vertrokken, of vertrokken gewoon, en degenen die bleven hadden geen hulp nodig of konden het niet betalen. Maar er waren nog die paar jaren waarin het erop leek dat ze wisten wie ze waren, wisten waar ze moesten wezen en wat ze moesten doen. Jaren waarin het kind sterker werd en begon te groeien, waarin Doll nog steeds zichzelf was en Mellie plaagde en streken uithaalde als een of ander duiveltje dat zich probeert te gedragen. 's Avonds was Doane soms even weg van het kamp, om dingen te ruilen voor een klein wederzijds voordeeltje of om afspraken te maken over een klus die ze voor iemand zouden doen. Wanneer hij weer terugkwam ging hij zonder een woord te zeggen op zoek naar Marcelle en zodra hij haar zag ging hij naast haar staan. Je zag dat wat hij verder ook aan zijn hoofd had, hij zich op dat moment op zijn gemak voelde.

Ze dachten allemaal dat het fijn was om altijd zo buiten te leven, als het weer draaglijk was. In elk geval zolang de goede tijden aanhielden. Als ze moe en vuil waren, was dat van het werk en dat soort vuil vóelde zelfs niet als vuil. Werk betekende meer dan genoeg te eten en een paar centen voor snoep of linten of een stuiver voor een *minstrel show* als ze door een stad kwamen. Ze kampeerden nooit bij een riviertje zonder een bad te nemen en hun kleren te wassen, op voorwaarde dat het weer goed was en ze konden blijven tot alles droog was. Dat was voordat het stof hen te pakken kreeg, waardoor ze bleven hoesten en de wind zó door

de kleren op hun rug heen blies. Maar in die dagen waren ze trots. Zodra ze maar in de gelegenheid waren verstelden, repareerden en zoomden ze alles wat versteld, gerepareerd en gezoomd moest worden. Ze zorgden voor wat ze hadden. Dat zag iedereen.

Lila vond het prettig om in de tuin van de dominee te werken. Hij zette er zelden een voet in. Daarvóór was er af en toe iemand van de kerk langsgesegaan om het onkruid binnen de perken te houden. Toen zij er eerst kwam om voor de rozen te zorgen en heren der dingen op te ruimen, had ze in een hoek een tuintje aangelegd waar ze een paar aardappelen pootte, voor zichzelf. Wat bonen. Ze zag geen reden om zo'n zonnige plek onbenut te laten en de grond was goed. Het was al een tijd geleden. Ze hield van de geur van modder en hoe die aanvoelde. Ze moest zichzelf dwingen haar handen te wassen.

Nu ze de vrouw was van de dominee had ze de tuin veel groter gemaakt. Ze kon alle zaden kopen die ze wilde. Ze hield er nog steeds van een peentje zo uit de grond te eten, maar ze wist dat dat niet hoorde en dus paste ze een beetje op. Soms dacht ze dat ze de jongen er een zou laten proberen, om te zien hoe hij smaakte. (Twee, drie keer was de gedachte zelfs bij haar opgekomen hem te stelen, hem mee te nemen de bossen in of de weg af zodat ze hem voor zichzelf zou hebben en hem over dat andere leven kon vertellen. Maar ze zag al voor zich hoe de ouwe man, de dominee hun achternariet: 'Waar ga je met dat kind naartoe?' De droefheid in zijn stem zou vreselijk zijn. Hij zou zelf verbaasd zijn die te horen. Dat er een dergelijk geluid in je huisde, daar had je geen idee van. En het zou haar bekend voorkomen. Ze verbeeldde het zich niet, ze kende die droefheid ergens van en het leek alsof ze iets zou begrijpen als ze haar weer zou horen. Dat wilde ze bijna.)

Nee, het was gewoon alleen maar een droom die ze een paar keer gehad had, twee of drie keer, een soort dagdroom. En het was de droom die in haar hoofd bleef rondspoken, niet de werkelijke gedachte het kind bij zijn vader weg te halen. Als hij wist wat ze dacht zou hij vast zeggen: 'Je zult hem al gauw genoeg voor je-

zelf hebben.' Soms wilde ze dat hij haar gedachten zou kennen omdat ze meende dat hij ze haar misschien zou vergeven. Omdat de goede God ze zou vergeven, dat stond wel vast, dacht ze. Als ouwe mannen tenminste iets van de goede God wisten. Als er tenminste een goede God was. Doll had het nooit over Hem gehad.

Lila's gedachten waren soms vreemd. Dat waren ze altijd geweest. Ze had gehoopt dat het zou helpen als ze gedoopt zou zijn, maar dat was niet zo. Daar zou ze hem een keer naar vragen. Ach, Doll had altijd gezegd: 'Doe gewoon wat je gezegd wordt en maak er verder geen drukte om, meer willen de mensen niet van je.' Lila had geleerd dat er nog wel meer bij kwam kijken dan dat. Maar stil was ze, heel stil. Al vroeg hij niet veel van haar. Hij vroeg eigenlijk nooit iets. In die eerste weken zag ze wel dat hij gewoon blij was haar wanneer hij thuiskwam in huis aan te treffen, of in de keuken, als hij uit zijn studeerkamer naar beneden kwam. Zelfs een beetje opgelucht. Misschien kende hij haar wel beter dan ze dacht. Maar dan zou hij vast niet zo blij zijn geweest haar daar aan te treffen. Ze wou soms dat hij haar vertelde wat ze moest doen, maar hij ging altijd heel omzichtig met haar om. En dus keek ze naar de andere echtgenotes en deed wat zij deden, zo goed als ze maar had weten uit te vissen.

Er was zoveel wat je verkeerd kon doen. Ze was naar die eerste bijeenkomst in de kerk gegaan nadat hij haar had gevraagd om te komen, en toen ze de ruimte, met op hem na alleen dames, binnen was gelopen, was hij opgestaan. Ze dacht dat hij vast boos was haar te zien, dat hij haar ging zeggen dat ze weg moest gaan, dat ze begrepen zou moeten hebben dat het een grap was toen hij haar uitgenodigd had. En dus draaide ze zich om en liep naar buiten. Twee van de dames waren haar echter de straat op gevolgd om haar te laten weten dat ze zo blij waren dat ze was gekomen en dat ze hoopten dat ze kon blijven. Een dergelijke vriendelijkheid had haar gemakkelijk zo kwaad kunnen maken dat ze door was blijven lopen, als ze dat idee niet in haar hoofd had gehad zich te laten dopen. En toen ze opnieuw naar binnen gingen, was

hij weer opgestaan omdat hij het soort heer was dat zoiets deed als er dames een kamer in kwamen. Ze kunnen het bijna niet helpen. Hoe had ze dat moeten weten? Zij moeten degenen zijn die de deur opendoen, maar moeten dan vervolgens ook weer wachten tot jij erdoorheen gegaan ben. Tot op de dag van vandaag nam de dominee als hij haar toevallig op straat tegenkwam zijn hoed af, zelfs als het regende. Hij hielp haar altijd met haar stoel, wat inhield dat hij hem een stukje van de tafel wegtrok om hem daarna weer terug te duwen nadat zij was gaan zitten. Wie had er nou in godsnaam hulp nodig met een stoel?

Mensen hebben nu eenmaal zo hun eigen manier van doen, dacht ze. En voor een ouwe man was hij mooi. Ze vond het prettig naar hem te kijken. Hij zag eruit alsof hij zijn portie eenzaamheid had gehad, en dat was goed. Dat was iets aan hem dat ze begreep. Ze hield van zijn stem. Ze hield van de manier waarop hij naast haar stond alsof hij daar een bijzonder genoeg aan ontleende.

Op een keer pakte hij haar hand om haar de trap bij Boughtons huis op te helpen en Boughton knipoogde en zei: 'Deze drie dingen zijn voor mij te wonderlijk, ja, vier die ik niet weet', en ze lachten allebei even. Ze dacht bij zichzelf: Geen gevloek. Maar de dominee zag dat het haar niet lekker zat als ze zo spraken, als ze grapjes maakten waarvan ze wisten dat zij ze niet begreep. Dus pakte hij toen ze thuis waren de Bijbel van de plank en liet haar het bewuste vers zien: *De weg eens arends in de hemel; de weg ener slang op een rotssteen; de weg van een schip in het hart der zee; en de weg eens mans bij een maagd.* Dat was het grapje. Een man met een meisje. Ze lachten omdat hij een oude predikant was en zij een landarbeidster, of dat zou ze tenminste zijn als ze de weg naar die oude tijd weer terug kon vinden. En zij was ook oud. Voor een vrouw betekent oud zijn alleen dat ze niet meer jong is en haar jeugd was al uit haar verdreven voor hij zelfs maar had kunnen beginnen. En dus was Lila allang oud, maar niet op een manier waar je wat aan had. Nou ja, ze wist dat het een grapje was. Mensen waren nog altijd verbaasd over hem, dat hij met haar getrouwd was.

En ze zag wel dat het hem ook soms verbaasde. Hij vertelde haar dat er op een keer toen het stormde een vogel het huis in gevlogen was. Hij had nog nooit zo'n vogel gezien. De wind moest hem van ergens ver weg meegevoerd hebben. Hij deed alle deuren en ramen open, maar het beestje wilde zo wanhopig graag ontkomen dat hij een tijdlang de weg naar buiten niet kon vinden. 'Hij liet een zegening achter in het huis,' zei hij. 'De wildheid ervan. Bracht de wind naar binnen.' Dat was net op het moment dat ze begon te vermoeden dat ze zwanger was en het beangstigde haar een beetje dat hij wist dat ze misschien wegging, dat hij dat misschien wel verwachtte. Ze herinnerde zich achteraf alleen dat de eerste keer dat ze naast hem in bed was gekropen het nieuwe maan was geweest. Het meisje met de zwarte haren was degene geweest die haar daarover verteld had, degene die zich Susanna noemde. Ze had drie of vier kinderen die allemaal bij haar moeder woonden dus misschien wist ze niet zoveel als ze dacht. Toch had Lila nog iets om zich zorgen om te maken. Het kon ook dat de ouwe man haar duidelijk had proberen te maken dat ze weg moest gaan, dat ze niet in zijn huis hoorde. Misschien dat een heer het zo zei. Als hij wilde kon hij zeggen: Dit was jouw idee, jij was degene die zei dat ik met je moest trouwen. Misschien dat een heer dat niet kón zeggen. Maar op een keer zou hij misschien boos worden en zijn manieren vergeten. Dat zou moeilijk te verdragen zijn. Doll zei altijd: Hou je nou maar gewoon rustig. Wat het ook is, wacht tot het over is. Alles houdt vroeg of laat op. Lila dacht: Als je weet dat het toch ophoudt, dan wil je er misschien vanaf. Maar als je zwanger bent, kan je maar beter een dak boven je hoofd hebben. Dat weet iedereen.

Op een avond gingen ze naar het huis van de oude Boughton. De twee mannen spraken over mensen die ze niet kende en dingen die ze niet begreep. Verder was er ook niets, toch? Maar ze vond het niet erg om te luisteren. En al gauw vergaten ze dat ze meeluisterde. Ze hadden over missionarissen gelezen die uit China teruggekomen waren waar ze er honderden hadden bekeerd, en dat dat nog maar een druppel in een oceaan was vergeleken

met al die mensen die nog nooit een woord van het Evangelie hadden gehoord en vast ook nooit zouden horen. Boughton zei dat het een verschrikkelijk verlies aan zielen leek, als het dat tenminste was. Hij was niet in de positie de goddelijke rechtvaardigheid in twijfel te trekken, al vroeg hij zich soms wel af... Dat zou iedereen doen. En dat was niet hetzelfde als in twijfel trekken. En de dominee zei: Als je denkt aan al die mensen die geleefd hebben, van Adam tot Abraham. Boughton schudde uit verwondering het hoofd. 'Wij zijn een druppel in de oceaan!' zei hij. 'Dat vergeten we zo gemakkelijk!'

De dag erop was een zondag. Ze was vroeg wakker geworden en het huis uit geglipt om langs de rand van het stadje en de rivier tot aan een plek te lopen waar het water over de keien in een poel met zanderige bodem stroomde. Zodra de zon op was gekomen kon ze daar naar de schaduwen van de meervallen gaan kijken. Ze zat op de oever die vochtig en koud was. Ze kon de rivier ruiken maar ze hoorde hem nauwelijks. Daar zat ze, verscholen in het duister, niet omdat ze dacht dat er iemand zou zijn maar omdat ze van het gevoel hield dat niemand haar kon zien, ook al wist ze dat ze alleen was. Als de man wakker werd, was het huis leeg. Hij zou zich net als anders aankleden en scheren. Hij zou koffiezetten en brood roosteren, hij zou de krant oppakken en alleen op weg gaan naar de kerk om te preken, zoals hij altijd deed. Hij zou de psalmen zingen en de gebeden bidden en na afloop met dames praten die hem niet zouden vragen hoe het met haar ging of waar ze was omdat ze wisten dat zijn huwelijk een bron van verdriet voor hem was, nóg een bron van verdriet.

Ze wilde zich beter gedragen tegenover hem. Hij was altijd vriendelijk voor haar. Maar ze voelde zich vreemd in de kerk. En de nacht daarvoor, toen ze naast hem in het donker gelegen had, had ze hem een vraag over China gesteld. Hij probeerde het uit te leggen en zij probeerde hem te begrijpen. Hij zei: 'Ik geloof in Gods genade. Dat is wat mij betreft het antwoord op al die vragen. En de reden dat het zinloos is ze te stellen.' Wat hij haar echter leek te zeggen was dat Boughton het misschien bij het rechte